

Százesztendős a temesvári millennium-orgona

„A temesvári millennium-orgona, a temesvári rátermettség legbüszkébb és legszebb műve, egyúttal városunk közössége áldozatkészségének és Josef Brandt városi plébános Isten előtt kedves buzgalmának fényes jele, ma dél előtt (március 3-án) előkelő hallgatóság jelenlétében nyilvánosan kipróbáltatott, majd a város képviselői által átvétetett. Az orgona impozáns méretű, az oromzatig mintegy 10 méter magas, és nemcsak kolosszális – de egyúttal stílusos formája által tetszetősen ható – méretei által, hanem zenei és technikai konstrukciójával is egyedülálló. A millenniumi kiállítás nagy ünnepi csarnokának fő hangszereként ez az orgona mestere nevének, a temesvári Wegenstein Lipót orgonaépítő úrnak fényes elismerést fog hozni és a temesvári műipar dicsőségét fennen fogja hirdetni.”

Franz Metz bányai származású, ma Németországban (Hechingen) élő orgonaművész, zenetörténész.

Közel egy teljes oldalt szentelt a *Temeswarer Zeitung* 1896. évi március 4-i száma ennek a fontos eseménynek. Ez volt Bánát fővárosának első hárommannaúal orgonája és egyben Wegenstein Lipót Károly temesvári orgonaépítő (1858–1937) első nagy hangszere is. Wegenstein Klein-Hadersdorfból (Alsó-Ausztria) származott, szakmáját Bécsben tanulta. Tanulmányai során több, akkoriban már ismert üzemet felkeresett, járt Ludwigsburgban Walckernál, Drezdában Jähmlichnél és Kaufmann-nál, Berlinben Dinze-nél, Stuttgartban Weigle-nél, Erfurtban Hickmann-nál, Luzernben Cavaillé–Coll-nál¹, Göttingenben Giesecke-nél és Weikersheimben Laukhuffnál.² Wegenstein 1880-ban telepedett le Temesvárotra, feleségül vette Hromadka József helybeli orgonaépítő (1826–1896) leányát és később műhelyét is átvette.³

A korabeli Magyar Királyságban ekkor már üzleti versenyben állt a terület három legjelentősebb orgonaüzeme: Rieger Ottó (Budapest)⁴, Angster József (Pécs) és Wegenstein Lipót (Temesvár) orgonagyára. Wegenstein neve a temesvár-belvárosi plébániatemplom új orgonájának megépítésével vált igazán ismertté.

Wegenstein Lipót tevékenységének néhány részletét ismerhetjük meg a budapesti Schimmelpfeng hiteltudósítónak a weikersheimi Laukhuff céghez küldött jelentéseiből.⁵ Az 1895. május 13-án kelt jelentésben a következők olvashatók: *„Wegenstein id. Hromadka József korábbi temesvári orgonaépítő veje. Bár nem rendelkezik nagy vagyonnal, van egy jól felszerelt orgona- és harmóniumüzeme és [...] elég sok a munkája. Wegensteint szorgalmas, intelligens üzletemberként ismerik. Takarékosan él és mindenfelé jó hírnévnek örvend. [...] Üzeme a cégjegyzékbe nincs bevezetve.”* Két évvel később a következőket tudhatjuk meg a jelentésből: *„Wegensteinnek sok a munkája. Ámbár nincs vagyona, de eszközei elegendők az üzletvitelhez. Rendezett vagyoni körülmények között él. [...] Wegen-*

¹ Cavaillé–Coll műhelye Párizsban volt. A szerk.

² Josef Brandt plébánosnak az orgona árajánlatának hátoldalára tett megjegyzése alapján.

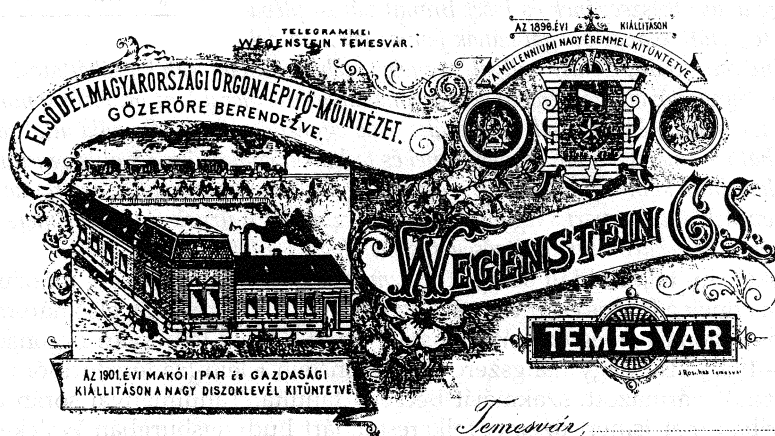
³ Wegenstein életrajzát részletesebben ld. Szigeti Kilián: *Régi magyar orgonák*, Szeged, Budapest 1980. 219–222. A szerk.

⁴ Ekkor még *Rieger Testvérek* néven. A szerk.

⁵ A vonatkozó dokumentumokat Josef Wegenstein volt szíves a szerző rendelkezésére bocsátani.

stein a budapesti millenniumi kiállításon bemutatott orgonáját Temesvár városa belvárosi plébániatemplomának fix megrendelésére 2.400 forintért készítette el [...]”

A kis orgonaüzem lassan versenyképes vállalkozássá fejlődött. A hiteltudósító 1906. május 5-i jelentése szerint „Wegenstein Lipót Károly mintegy 14 éve működik orgonaépítőként, üzlete ügyes és szakszerű irányítással fellendült, és ma Délmagyarország és Temesvár ilyenmű műhelyeinek élvonalába tartozik.” (1. ábra)

1. ábra. A Wegenstein orgonaüzem korabeli levélpapírjának fejléce

Az új orgona építésének igen pontosan összeállított árajánlata 1895-ben készült, azt Josef Brandt plébános és Martin Novacsek regenschori (1834–1906) valamint Wegenstein Lipót írták alá.⁶ A dokumentum a következőképp kezdődik: „Az orgona az árajánlat szerint a legpontosabban, szolid kivitelben, tisztán csőpneumatikus traktúrával lesz ellátva Wallker-féle kúpláda-rendszerben – alépítménye különálló fúvócskákkal és emelőkkal készül – és három manuálon valamint egy pedálon a következő regiszterekre lesz szétosztva.”⁷

Az árajánlatban megadott hangképvázlat a következő:⁸

I. Manual	II. Manual	III. Manual	Pedal
1. Principal 16'	1. Geigenprincipal 8'	1. Dolce 8'	1. Contra Principal 16'
2. Principal 8'	2. Bordun 16'	2. Aeoline 8'	2. Principalbass 8'
3. Gamba 8'	3. Flauta Major 8'	3. Lieblich Gedeckt 8'	3. Violoncello 8'
4. Concertflöte 8'	4. Salicional 8'	4. Vox humana 8'	4. Quint Bass 8'
5. Bordun 8'	5. Spitzflöte 4'	5. Traversflöte 4'	5. Subbass 16'
6. Trompete 8'	6. Oboe 8'	6. Flageolette 2'	6. Posaune 16'
7. Waldflöte 8'	7. Quinte 2 2/3'		7. Octavbass 4'
8. Rohrflöte 4'			
9. Octav 4'			
10. Mixtur 2 2/3', 4 fach			

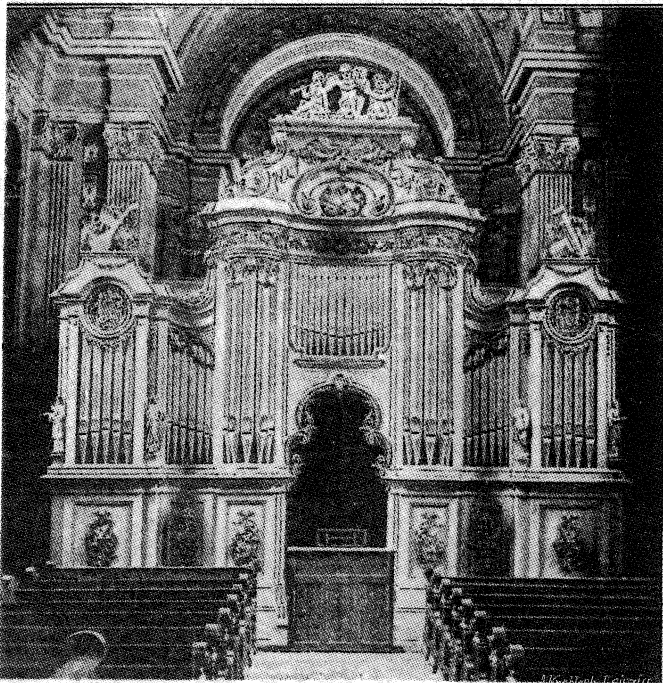
⁶ Eredetije „Kostenvoranschlag einer neuen Concert Orgel für die kath. Pfarrkirche Innere Stadt“ felirattal a temesvári egyházmegyei levéltárban található.

⁷ A ludwigsburgi Walcker orgonaépítő céggel a kapcsolat a későbbiekben szorosabbá vált és egészen 1945-ig fennállt.

⁸ A regiszterek az eredeti sorrend szerint szerepelnek.

Az orgonát két sor szabad- és három fix kombinációval valamint hengerrel látták el, ezentúl egy-egy redőnytalppal a második és a harmadik manuál számára. A pneumatikus traktúra többek között sárgarézcsövekből készült, később Wegenstein erre a célra már csak ólomcsöveket használt. A szelet nem taposóval, hanem egy sajátságos, kerékkel meghajtott szerkezettel termelték, melyet a fújtató személynek az orgonaház belsejében egy igen szűk helyen kellett működtetnie.

Az orgonaház a mai napig változatlanul maradt: az „[...] a templom díófadpadjait is elkészítő Flandorfer-műintézet alkotása, mely XIV. Lajos-stílusban készült, festve és gazdagon aranyozva, ezen kívül vallásos és zenei jelképekkel és szobrocskákkal lett ellátva.”⁹ Az orgonát 1896. februárjában a templomhajóban állították fel; ára 10.000 forint volt, melyből Temesvár városa 7.000 forintot fizetett. Ezért az orgonaházon elhelyezték Temesvár akkori szabad királyi város címerét. (2. ábra)

2. ábra.

*A millennium-orgona a temesvár-beloárosi plébániatemplomban
a kiállításra való szállítása előtt
(A bécsi Musik-Instrumenten-Zeitung korabeli illusztrációja)*

⁹ *Temeswarer Zeitung* 1896. március 4. 4.o.

Az orgona-próba 1896. március 3-án a nagy számban megjelent városi és egyházi méltóságok előtt zajlott le. A megbetegedett Martin Novacsek regenschori helyett Karrász Károly Rudolf játszott egy szabad fantáziát *egyházi dallamokra*, Richard Wagner *Tannhäuser* című operájából az indulót és egy részletet Felix Mendelssohn–Bartholdy *Szentivánéji álmjából*. Ezt követően a hangszer Budapestre szállították a millenniumi kiállításra, és ettől fogva millennium-orgonának nevezték. Az orgonáról *Die Musikinstrumente auf der Budapester Milleniums-Landes-Ausstellung 1896* címmel képpel és diszpozícióval ellátott hosszú beszámolót közöl a bécsi *Musikinstrumenten-Zeitung*:¹⁰ „Már többször alkalmunk volt beszámolni az úgynevezett millennium-orgonáról. Ma közöljük a szép alkotás képét, mely építőjének minden elismerést megszerez. [...] A kiállításon tartott próbák és koncertek igazolják azt a kitűnő bizonyítványt, melyet a Wegenstein-féle orgona idén márciusban megtartott kollaudációja alkalmával a meghívott szakemberek kiállítottak.”

1896 őszén a millennium-orgonát visszahozták Temesvárra és a túlságosan is kicsiny karzaton felállították. Az orgona végső átvételére 1897. november 28-án került sor. Erre az alkalomra Dr. Telbisz Károly polgármester magyar és német nyelvű meghívót nyomtatott, melyen a zenei programot is feltüntették.¹¹ Martin Novacsek regenschori és orgonista minden változatot és regisztrálási lehetőséget bemutatott, ezután a *pontos megszólalás demonstrálására trillák, staccatók és arpeggiók* következtek, majd *Egy vihar* címmel szabad fantázia hangzott fel. A műsoron szerepeltek továbbá Richard Wagner, Bach–Gounod, Liszt Ferenc és Kremser orgonára és énekhangra írt művei; a koncerten a Temesvári Filharmóniai Társulat énekkara is közreműködött.

A harmincas években az orgona diszpozícióját az orgonamozgalom szellemében megváltoztatták. Ma ez a hajdan széles körben ismert hangszer közel használhatatlan, szakszerű felújítására a szükséges anyagiak és egy bánáti orgonaüzem hiánya miatt alig van remény.

Fordította Enyedi Pál

Benedikt Komornik aláírása – ld. következő cikkünket

¹⁰ „(...) Beiblatt der Neuen Musikalischen Presse, Officielles Organ der Genossenschaft der Clavier- u. Orgelbauer und der Blas- und Streich-Instrumenten- u. Harmonikamacher in Wien”

¹¹ *Programm zu der am 28. November 1897 aus Anlass der feierlichen Orgelübernahme in der innenstädtischen r.-k. Pfarrkirche zu Temesvár zu veranstaltenden Orgelprobe*